

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร
การวิจัยเรื่อง

“การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดการปัญหาขยะของ
ประชาชนท้องถิ่นอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา”

โดย

สิทธิชัย เทวธีระรัตน์ และคณะ

พฤศจิกายน 2547

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร
การวิจัยเรื่อง

“การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดการปัญหาขยะของ
ประชาชนท้องถิ่นอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา”

คณะผู้วิจัย

สิทธิชัย	เทวธีระรัตน์	มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล
ประสิทธิ์	เจิดจินดา	มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล
จตุรภัทร	ชัยสุวรรณ	มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล
เสาวณีย์	โคตรพันธ์	มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล
รักจิต	มันพลศรี	มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน”

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยนั้น รัฐบาลได้ริเริ่มการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และต่อมาได้เพิ่มการพัฒนาสังคม ที่เรียกว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่ ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 9 ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบัน ต่างก็ได้เน้นการกระตุ้นให้เศรษฐกิจขยายตัว โดยให้ความสนใจกับอัตราเติบโตของเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัด ในการดำเนินการดังกล่าว รัฐบาลได้ให้ความสนใจในการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยในระยะแรกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนา อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า ต่อมาเปลี่ยนเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการ ส่งออก จนถึงวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในระหว่างปี พ.ศ. 2540 – 2541 เกิดภาวะเศรษฐกิจ พองสบู่ ก่อให้เกิดการกู้ยืมเงินที่ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกำไร (NPL) จนประเทศไทยต้องเข้าไปอยู่ใน การดูแลของ IMF ระยะเวลาหนึ่ง ในช่วงที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหานั้น พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง อันสอดคล้อง กับสถานการณ์ในขณะนั้นเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับ ธรรมชาติอย่างสันติ ลดความต้องการที่ฟุ้งเฟ้อลงไป ใช้ชีวิตความเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน ไม่ก่อหนี้สินให้มากขึ้น จึงเป็นจุดที่คนไทยเริ่มกลับเข้าสู่การเดินทางสายกลางอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ก็ได้ขยายตัวไปกลายเป็นปัญหา ที่ทวีความสลับซับซ้อนจนยากจะแก้ไขได้ในเร็ววัน นับตั้งแต่ ปัญหาความยากจน อันเนื่อง จากการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเมือง ใหญ่ในภูมิภาค ปัญหาความมั่นคงของประเทศ อันเกิดจากการพัฒนาการเมืองเป็น ประชาธิปไตย และความขัดแย้งทางอุดมการณ์จนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ต่อเนื่องมาถึงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ปัญหาการครอบงำทางวัฒนธรรม จากกระแสการบริโภคของชาติ ตะวันตกและญี่ปุ่น รวมทั้งปัญหาที่สะสมมานาน คือ ปัญหา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและฉกฉวยผลประโยชน์ใน กลุ่มทุนที่ใกล้ชิดอำนาจของรัฐ ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ ผลกระทบ ทางตรง ได้ส่งผลเสียให้เกิดการทำลายป่า ทำลายต้นน้ำลำธาร แม่น้ำเน่าเสีย อากาศเป็นพิษ ส่วนผลกระทบทางอ้อมได้ส่งผลเสียให้เกิดการขยายตัวของขยะมากขึ้น ทั้งในเขต กรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่ในภูมิภาค ได้แก่ สมุทรปราการ สมุทรสาคร นนทบุรี ภูเก็ต เชียงใหม่ ขอนแก่น และนครราชสีมา ซึ่งปริมาณขยะได้ทวีปริมาณสูงขึ้น ก่อให้เกิด ปัญหาในการกำจัดขยะอย่างเป็นระบบ เกิดข้อพิพาทระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน ได้แก่ กรณีต่อต้านบ่อขยะราชาทะที่สมุทรปราการ รวมทั้งข้อพิพาทในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่มีความ ละเอียดย้อน ลูกกลามเป็นความไม่ไว้วางใจกัน และต่อต้านการจัดการปัญหาขยะในชุมชน ของรัฐ ที่ดำเนินให้แก่ท้องถิ่นและชุมชน

จังหวัดนครราชสีมา เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจในหลายๆด้าน ประกอบด้วย การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก การพัฒนาอุตสาหกรรม การเกษตรแปรรูป การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและพาณิชยกรรมต่างๆ ส่งผลให้เกิดปัญหาติดตามาหลายด้านได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกคุกคาม ทั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และป่าไม้ใกล้เคียง ปัญหาขยะจากการผลิตทางอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก อุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่นตกต่ำลง ปัญหาหนี้เสียจากการปล่อยน้ำทิ้งของภาคอุตสาหกรรมต่างๆ ตลอดจนปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาขยะที่ไม่สามารถกำจัดได้และอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป ได้แก่ โรงมันสำปะหลัง โรงทอกระสอบ โรงงานอาหารแปรรูปอื่นๆ เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ได้กระจายไปทั่วจังหวัดนครราชสีมา ขยายวงกว้างลงสู่ชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะในอำเภอปากช่องมีปริมาณขยะสูงขึ้นมากจนเห็นได้ชัด จากข้อมูลของเทศบาลนครนครราชสีมาระบุว่า ปริมาณขยะนอกเขตเทศบาลนครนครราชสีมาในปี พ.ศ. 2543 มีประมาณ 331 ตันต่อวัน หรือกล่าวได้ว่า 120,815 ตันต่อปี และคาดการณ์กันว่าในปี พ.ศ. 2553 จะเพิ่มเป็น 133,590 ตันต่อปี และในปี พ.ศ. 2562 จะเพิ่มเป็น 235,060 ตันต่อปี ซึ่งปริมาณขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากเดิมร้อยละ 94.6 แต่ในขณะเดียวกันการดำเนินการแก้ปัญหาขยะยังใช้วิธีการแบบดั้งเดิม คือ ขยาย พื้นที่ทิ้งขยะให้กว้างออกไป จากปี พ.ศ. 2540 ใช้เพียง 98 ไร่ เพิ่มเป็น 120 ไร่ และเป็น 150 ไร่ในที่สุด โดยพื้นที่ที่ใช้ทิ้งขยะนั้นเป็นพื้นที่ของกรมชลประทานทหารบก ซึ่งเคยเกิดกรณีคลังแสงอาวุธระเบิดถึง 2 ครั้ง คือในปี พ.ศ. 2543 และปี พ.ศ. 2544

ปัญหาขยะในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาเป็นส่วนเกินของการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งจากการประกอบการดังกล่าวกลุ่มทุนภายในและภายนอกประเทศได้ใช้อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เป็นเพียงฐานการผลิตเพื่อส่งสินค้าและบริการออกไปสู่กรุงเทพมหานคร และส่งออกไปต่างประเทศจนทำให้สิ่งแวดล้อมถูกคุกคามและคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่นเสื่อมทรามลงไป แต่สิ่งที่น่าสนใจขณะนี้ก็คือ บริเวณอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นที่ตั้งของวนอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และเขื่อนลำตะคอง และกำลังถูกคุกคามทั้งจากบริเวณที่ตั้งของพื้นที่กำจัดขยะแบบใช้วิธีฝังกลบ (Landfill Method) ของบริเวณหมู่บ้านโนนป่าดิว ตำบลหนองสาหร่าย การทิ้งน้ำเสียลงเขื่อนลำตะคอง การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหลายโรงงานที่ตำบลจันทึก การเลี้ยงไก่ในรูปแบบของฟาร์มเปิดและฟาร์มปิด บริเวณ อบต. หนองสาหร่าย การขยายรีสอร์ทเข้าไปในบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และการตั้ง โรงงานแปรรูปอุตสาหกรรมรอบๆอำเภอปากช่อง โดยผลกระทบของปัญหาขยะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนที่สุดในบริเวณบ้านโนนป่าดิว ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นบริเวณที่รองรับขยะจากทุกแห่งของอำเภอปากช่อง จนเกิดปัญหากระทบกระทั่งระหว่างชาวบ้าน อบต.เทศบาล ทหาร ข้าราชการ และนักการเมือง

ย้อนหลังไปเมื่อปี พ.ศ. 2540 ทางจังหวัดนครราชสีมา เคยดำริที่จะแสวงหาพื้นที่ที่ใช้กำจัดขยะของจังหวัด ซึ่งเป็นประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ข้าราชการ และนักการเมืองโดยตรง ซึ่งมีความสนใจพุ่งไปที่อำเภอสีคิ้ว โดยอยู่กึ่งกลางอำเภอเมืองและอำเภอปากช่อง ถึงแม้ว่าทางจังหวัดจะได้วางแผนที่จะให้บริษัทร่วมทุนกับต่างประเทศมาเป็นผู้ดำเนินงาน ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่มีการกว้านซื้อที่ดินบริเวณนั้น แต่เมื่อชาวบ้านในอำเภอสีคิ้วรู้เรื่องดังกล่าว ก็แสดงความไม่ไว้วางใจและไม่พอใจที่อำเภอของพวกเขาจะเป็นที่ตั้งขยะของจังหวัด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่เชื่อในมาตรการของทางราชการที่จะดูแลเรื่องดังกล่าวได้ดี จึงแสดงการคัดค้านและการประท้วงอย่างกว้างขวาง จากกรณีอำเภอสีคิ้วได้เป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ในเวลาต่อมาได้เห็นว่า วิธีการปฏิรูประบบราชการของภาครัฐและภาคเอกชนนั้นต้องใช้ความรุนแรงถึงจะได้ผล ต่อมาที่ตำบลจันทึก อำเภอปากช่อง ได้ใช้วิธีเดียวกันกับการแสดงการคัดค้านพื้นที่ทิ้งขยะในชุมชนของตน ซึ่งตั้งอยู่ที่ หมู่ 14 บ้านบ่อระเปิด ตำบลจันทึก อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งอยู่ห่างจากสำนักงานเทศบาลตำบลปากช่อง เพียง 12 กิโลเมตร อยู่ใกล้ชุมชนบ้านบ่อระเปิด เพียง 2 กิโลเมตร อาจกล่าวได้ว่า ชุมชนจันทึกมีความเข้มแข็ง และ อบต. จันทึก รู้จักการดำเนินงานทางการเมืองท้องถิ่นได้อย่างดีเยี่ยม ในที่สุดจึงมีการย้ายพื้นที่ทิ้งขยะจากตำบลจันทึกมาที่หมู่บ้านโนนป่าดัว ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา หลังจากที่มีการย้ายพื้นที่ทิ้งขยะมาอยู่ที่หมู่บ้านโนนป่าดัว ก็เกิดปัญหาความไม่พอใจของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ใกล้บริเวณที่ฝังกลบ ดังเช่นที่สหรัฐอเมริกาเคยมีคำกล่าวที่ว่า “NIMBY” ซึ่งมาจากคำว่า “Not In My Back Yard” หมายถึง “อย่ามาอยู่หลังบ้านของฉัน” เพราะไม่ต้องการให้สิ่งที่เป็นขยะมาอยู่ใกล้บ้านของตน แต่การต่อต้านไม่มีพลังพอที่จะทำให้เสียงของชาวบ้านดังขึ้นได้ เนื่องจากชุมชนอ่อนแอ และ อบต. หนองสาหร่าย ไม่มีศักยภาพเพียงพอในการเจรจาต่อรอง ข้าราชการยังมีปัญหาเรื่องการไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชาวบ้าน เพราะเป็นที่ดินของกรมชลประทานทหารบก จึงเกิดสภาพของการจำยอม ไม่กล้าที่จะเรียกร้องอะไร ในขณะที่ชาวบ้านกลัวที่จะเสียสิทธิในที่ทำกิน จึงไม่กล้าเคลื่อนไหว ไม่กล้าประกาศตัวเป็นผู้เดือดร้อน ไม่กล้าที่จะทวงถามการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน จนมองว่านายกเทศมนตรีตำบลปากช่องมีสภาพคล้ายเป็น “เจ้าพ่อมาเฟีย” ที่จะสังหารชาวบ้านที่แสดงตัวเป็นปรปักษ์ ในทางกลับกันผู้บริหารตำบลปากช่องก็ตั้งข้อสังเกตว่ากลุ่มที่เคลื่อนไหว ต้องการจะทำลายชื่อเสียงของตนเองและคณะ รวมทั้งเห็นว่าเป็นกลุ่มนอก กฎหมายที่รื้อล้าที่ทำกินของทางราชการ ซึ่งอนุญาตให้เทศบาลตำบลปากช่องมาใช้เป็นที่ทิ้งขยะในอำเภอปากช่องได้ แต่กลุ่มชาวบ้านเข้าไปอยู่อาศัยปักหลักขยายชุมชนออกไป ซึ่งกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นร่องรอยความไม่ไว้วางใจต่อกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

เมื่อประมาณเดือนเมษายน ปี พ.ศ. 2545 ทีมวิจัยได้มีการเข้าไปสำรวจปัญหาขยะในชุมชนบ้านโนนป่าดัวได้จังหวะพอดี เพราะสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในขณะนั้นเลวร้ายอย่างยิ่ง ชาวบ้านลำบากหนักถึงขนาดต้องกางมุ้งกินข้าวกลางวันกลางทุ่งนา เพราะฝูงแมลงวันมีจำนวน

มากคอยตอมอาหารและสิ่งปฏิกูลไปพร้อมๆกัน แม้แต่เมื่อทีมวิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์กลุ่มชาวบ้านตอนกลางวันก็มีแมลงวันบินตมมาตายในถ้วยน้ำดื่มและถ้วยกาแฟให้เห็นกันต่อหน้าต่อตา แก้วละประมาณ 3 – 4 ตัว เป็นอย่างน้อย ถึงแม้ว่าความรุนแรงของปัญหาขยะในชุมชนจะดูมีมากมายเหลือคณานับ แต่ทีมวิจัยมองว่า**ปัญหาการสื่อสารในชุมชนกลับร้ายแรงยิ่งกว่านั้นอีกหลายเท่า** เพราะชาวบ้านกลัวอิทธิพลมืดในชุมชนที่สามารถสั่งเก็บใครต่อใครที่แสดงตัวเป็นปฏิปักษ์กับนายกเทศมนตรีตำบลปากช่อง ซึ่งความกลัวดังกล่าวเกิดขึ้นจากการขาดช่องทางการสื่อสารระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ทำให้ชาวบ้านขาดข้อมูลข่าวสาร และความเข้าใจต่อมาตรการต่างๆในการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนจากทางราชการ ทั้งที่ภาครัฐมีแผนการในการกำจัดขยะสำหรับประชาชนรองรับอยู่แล้วจากตรงนี้แสดงให้เห็นว่าวิธีการแก้ไขปัญหaxyขยะของเทศบาลตำบลปากช่องขาดมิติการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ส่งผลให้ชาวบ้านที่หมู่บ้านโนนป่าตัว ตำบลหนองสาหร่ายเกิดความสับสนหวงในระบบงานราชการ และความอ่อนแอของ อบต. ที่ไม่เข้มแข็งในบางพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านแสวงหาวิธีการสื่อสารนอกระบบมากกว่าการสื่อสารในชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านเริ่มต้นส่งข่าวสารไปสู่บุคคลภายนอกชุมชน ได้แก่ การร้องเรียนไปตามรายการทุกข์ ชาวบ้าน แต่ก็ไม่ได้ผล ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ กลับมา ชาวบ้านเริ่มรวมกลุ่มกันต่อต้านแบ่งเป็นกลุ่มๆ ได้แก่ กลุ่มผู้เสียหายโดยตรง กลุ่มที่ไม่เสียหายแต่เห็นอกเห็นใจ ชาวบ้านด้วยกัน กลุ่มที่เป็นตัวแทนของพรรคการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ในท้องถิ่น ผู้นำชุมชนของคนไม่ได้รับการยอมรับได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทำตัวเป็นกระบอกเสียงให้ข้าราชการและทหาร ผู้นำ อบต. บางคนก็ไม่เข้มแข็ง ไม่กล้าที่จะเป็นตัวแทนชาวบ้านได้อย่างแท้จริง ปัญหาในมิติการสื่อสารที่กล่าวมาทำให้ชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนที่ตนอาศัย

เหตุผลที่ทีมวิจัยเองเห็นว่าปัญหาการสื่อสารในชุมชนมีความรุนแรงพอๆ กัน หรือมีมากกว่า ปัญหาขยะในชุมชนเสียอีก เป็นเพราะเล็งเห็นว่า ปัญหาขยะในชุมชน ยังสามารถอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจ และยอมรับได้มากกว่าปัญหาการสื่อสารในชุมชน ซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ทางกายภาพแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องเข้าไปแก้ไข ทั้งในเชิงนโยบาย การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งทางจิตวิทยา โดยเฉพาะในประเด็นของการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารของกลุ่มชาวบ้านกับผู้บริหารชุมชนทั้งหมด ซึ่งอาจขยายตัวไปในทางการเมืองท้องถิ่น และมีการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา เช่นเดียวกับ กรณีการจัด นายเจริญ วัดอักษร ผู้นำชุมชนปอนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยการลอบสังหารจากมือปืน กรณีการประท้วงของชาวบ้านต่อปัญหาทิ้งขยะของบ่อราชาเทวะ ในจังหวัดสมุทรปราการ ปัญหาที่ทิ้งขยะในจังหวัดขอนแก่น และปัญหาที่ทิ้งขยะในอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

ถึงแม้ว่าโดยลักษณะทั่วไปของปัญหาขยะจะสามารถระบุต้นเหตุของปัญหาได้ว่าเกิดขึ้นจากใคร และสาเหตุใด แต่การแสวงหาทางออกของการแก้ไขปัญหากลับเป็นเรื่องที่ยาก

กว่าหลายเท่า โดยเฉพาะปัญหาขยะที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งๆ ที่ชุมชนที่เดือดร้อนไม่ได้เป็นผู้ก่อขึ้นแต่อย่างใด กลับต้องเผชิญหน้ากับปัญหาขยะอย่างรุนแรง ความกดดันจากมลภาวะยังทำให้สุขภาพจิตของคนในชุมชนทวีความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส จนยากแก่การเยียวยา ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มหมดหวังและดื้อรนมากยิ่งขึ้น ประการสำคัญเป็นเพราะว่าชาวบ้าน รู้ตัวเองดีว่าเป็นผู้บุกรุกที่ดินของกรมพลธิการทหารบก ซึ่งมีฐานะเป็นหน่วยงานราชการไม่สามารถจะลุกขึ้นมาเรียกร้องอะไรได้

การแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนบ้านโนนป่าติ้วนอกจากจะใช้วิธีเชิงกายภาพแล้ว ทีมวิจัยเห็นว่าควรใช้วิธีเชิงจิตวิทยาควบคู่กันไป เนื่องจากปัญหาขยะในชุมชนบ้านโนนป่าติ้วเป็นปัญหาที่สะสมมานานและยังมีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เข้าไปเกี่ยวข้องอีก ได้แก่ กลุ่มอุตสาหกรรม กลุ่มพรรคการเมือง กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มธุรกิจอื่นๆ ด้วยเหตุนี้การแก้ปัญหาเชิงกายภาพ ด้วยการแสวงหาวิธีกำจัดขยะในวิธีต่างๆ อาทิ การขยายพื้นที่ทิ้งขยะให้มากขึ้น การตั้งโรงงานกำจัดขยะ หรือแม้แต่การจัดการขยะไปทิ้งในที่ต่างๆ กัน ล้วนแล้วแต่ต้องใช้งบประมาณสูงและต้องผ่านขั้นตอนมาก อย่างไรก็ตามถ้าการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาขยะในชุมชนต่างๆ ละเลยไม่สนใจภาคประชาชน ก็จะทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจกันและลุกลามเป็นความขัดแย้งระหว่างภาคประชาชน กับกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ จนขยายตัวเป็นการต่อต้านและใช้ความรุนแรง

ความไม่เข้าใจกันระหว่างรัฐกับประชาชนไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากกรณีใดๆ สมควรที่จะต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสะท้อนความทุกข์ของตัวเองออกมาได้ และรัฐต้องเข้าไปช่วยเหลือโดยยึดหลักการของความเสมอภาคเป็นธรรมมากกว่า ยึดหลักการตามบทบัญญัติของกฎหมาย ซึ่งถ้ารัฐไม่เข้าไปจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะทำให้ชาวบ้านเหล่านี้ไม่มีความปรารถนาจะเป็นคนไทย เพราะเห็นว่าเป็นคนไทยก็ไม่เห็นจะได้รับการเหลียวแลจากรัฐแต่อย่างใด การเพิกเฉยต่อปัญหาในชุมชน และมองเห็นว่าถ้าไม่ให้ความร่วมมือกับรัฐ ก็จะต้องจัดการกับชาวบ้านด้วยมาตรการของกฎหมาย ได้แก่ การเวนคืนที่ดินทำกิน การผลักดันชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ทำกินและการใช้กำลังเข้าจัดการกับปัญหาแบบตาต่อตา ฟันต่อฟัน ก็จะทำให้ผลักดันให้ชาวบ้านใช้ความรุนแรงกลับคืน ตัวอย่างที่ทีมวิจัยได้พบกับตนเองก็คือ ชาวบ้านหมู่บ้านโนนป่าติ้ว ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาขยะในอำเภอปากช่อง ออกปากอยากจะคืนบัตรประชาชนการเป็นคนไทยให้แก่รัฐบาล ซึ่งเป็นสัญญาณบอกเหตุร้ายในอนาคตว่าชาวบ้านเหล่านี้ไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นคนไทยและไม่รู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมไทย ทั้งนี้ปัญหาที่ชาวบ้านกลุ่มนี้สะท้อนออกมา ก็คือ การขาดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในชุมชนที่ตนอาศัย และขาดการได้รับข่าวสารจากทาง ราชการถึงความชัดเจนของมาตรการต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน

ทีมวิจัยมีความเชื่อว่า ถ้าเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาขยะในชุมชน โดยนำการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมมาเป็นตัวตั้ง ก็อาจจะหาหนทางแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง เพราะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของภาคประชาชนดูเหมือนว่าจะเป็นมาตรการเชิงจิตวิทยาที่สามารถลดความไม่ไว้วางใจ ความหวาดระแวง และความขัดแย้ง อันจะทำให้ความรุนแรงของการเผชิญหน้าระหว่างชาวบ้านและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆบรรเทาลงไป ส่วนหนึ่งเพราะชาวบ้านเห็นว่ามีช่องทางในการสื่อสารที่สามารถต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆได้ ซึ่งตามปกติชาวบ้านเคยชินกับการเป็นผู้ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ต่างๆ ตามที่ผู้บริหารหรือผู้ปกครองจะสั่งการลงมา ความสำคัญประการหนึ่งที่ทีมวิจัยคาดหวังให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม ก็คือ การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมจะเท่ากับเป็นการ “เปิดพื้นที่ทางการสื่อสาร” ให้ประชาชนท้องถิ่นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง ซึ่งกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมจะเป็นกลไกหลักในการจัดการปัญหาขยะภายในชุมชน ที่ส่งผลให้ศักยภาพการสื่อสารของชุมชนเข้มแข็งขึ้นจนสามารถแก้ไขปัญหาขยะดังกล่าวและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่ทีมวิจัยมุ่งหวังการแก้ไขปัญหามลพิษในภาคปฏิบัติร่วมกับชุมชน และ จากการศึกษา พบว่า งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการปัญหาขยะที่ผ่านมาส่วนมากเป็นการศึกษาการจัดการปัญหาขยะในประเด็นเทคนิค แผนงาน ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคม และ สิ่งแวดล้อม ดังนั้น ความน่าสนใจของงานวิจัยชิ้นนี้จึงอยู่ที่ว่า เป็นการเปิดมุมมองและสรุปบทเรียนเกี่ยวกับบทบาทการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะท่ามกลางความขัดแย้งจากหลายทาง ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดิน ปัญหาเศรษฐกิจ ความล่าช้าของระบบราชการ และปัญหาการเมืองท้องถิ่น อันเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านโนนป่าดัว ความจำเป็นในการยกระดับศักยภาพการสื่อสารชุมชนให้เข้มแข็ง จึงถือเป็นมาตรการอันดับแรกที่ต้องผลักดันให้เกิดขึ้น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ผลการวิจัยการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะของประชาชนท้องถิ่นอำเภอบางซ่ง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า

1.รูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะของประชาชนท้องถิ่นอำเภอบางซ่ง จังหวัดนครราชสีมา

ทีมวิจัยพบว่า ชาวบ้าน โนนป่าดัว ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอบางซ่งมีรูปแบบการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะโดยภาพรวมเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีทิศทางสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) และมีการไหลของข้อมูลข่าวสารแบบบนลงล่าง (top-down communication) เพราะส่วนใหญ่ผู้ที่แสดงบทบาทเป็นผู้ส่งสาร

(sender) มักจะเป็นเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลปากช่องและผู้นำชุมชน โดยมีเป้าหมายในการสื่อสารเพื่อการจัดการปัญหาขยะของชุมชนเป็นการแจ้งข่าวสาร การสั่งการ และการให้ความรู้ เป็นส่วนมาก มีบ้างในกรณีที่ ข่าวสารไหลแบบล่างขึ้นบน (bottom – up communication) โดยเป็นการสื่อสารเพื่อร้องเรียนเทศบาลตำบลปากช่องของชาวบ้านที่ชื่อนายใบในกรณีที่ต้องสูญเสียพื้นที่ทำกินไปเป็นพื้นที่ ทิ้งขยะ แต่ไม่พบปฏิกิริยาตอบกลับ เนื่องจากวิธีการสื่อสารเป็นแบบผ่านสิ่งกีดกัน (interposed communication) กล่าวคือไม่ได้เจอกับต้นเรื่องโดยตรง ประกอบกับเป็นการสะท้อนปัญหากลับไปเพียงลำพังของคนๆเดียว ไม่ใช่ผลจากการรวมกลุ่ม ข้อสังเกตหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ศักยภาพการสื่อสารของชุมชนบ้านโนนป่าดัวไม่เข้มแข็ง มาจากการที่ ชุมชนพึ่งพาช่องทางการสื่อสารจากภายนอกมากกว่าภายในชุมชน ทำให้มีการไหลของข้อมูลข่าวสารจากภายนอกสู่ภายในชุมชน (out-in communication) มากกว่าจากภายในสู่ภายนอกชุมชน และส่วนมากคนในชุมชนนิยมการสื่อสารด้วยวาจา (oral communication) มากกว่าการสื่อสารในรูปแบบของลายลักษณ์อักษร ส่วนหนึ่งอาจเกี่ยวข้องกับระดับการศึกษาของ ชาวบ้านที่การสื่อสารด้วยวาจาเป็นการสื่อสารในระดับเบื้องต้นที่ไม่ซับซ้อนเท่ากับการใช้ภาษาเขียน

จากที่รูปแบบการสื่อสารมีลักษณะดังที่กล่าวในข้างต้น เท่ากับเป็นการจำกัดศักยภาพการสื่อสารชุมชน เพราะรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวส่งผลให้ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านโนนป่าดัวส่วนใหญ่ถูกจำกัดอยู่เพียงการมีส่วนร่วมในระดับของผู้รับสาร (receiver) สิ่งที่มีวิจักษณ์พบคือ ชาวบ้านโนนป่าดัวเป็นเพียงผู้รับฟังข่าวสารที่แจ้งมาหรือปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้น และแสดงบทบาทเป็นผู้รับสารแบบ passive ที่ไม่มีความคิดเห็นแตกต่างไปจากที่ได้ รับฟังจากเรื่องที่ผู้ส่งสารเสนอมา มีแต่การรอคอยข่าวสารและการแก้ไขปัญหายขยะจากเทศบาลตำบลปากช่องและอบต.หนองสาหร่าย โดยไม่สนใจในพลังของตนเอง สังเกตได้จาก การประชุมชาวบ้านที่ผ่านมาจะเป็นการประชุมเพื่อรับทราบเรื่องที่แจ้งมาเท่านั้น มิได้เป็นการประชุมเพื่อปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกใดๆ ซึ่งหากการแสดงบทบาทของการเป็นผู้ส่งสารไม่ถูกสลับสับเปลี่ยนให้ชาวบ้านโนนป่าดัวได้แสดงบทบาทการเป็นผู้ส่งสารบ้าง การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหายขยะในครั้งนี้นี้ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะหากชาวบ้านไม่เป็นผู้รับสารที่ active หรือไม่ได้มีโอกาสเป็น ผู้ส่งสารอย่างอิสระ ก็จะส่งผลให้เนื้อหาที่สื่อสารกันก็จำกัดอยู่เพียงการบ่นถึงปัญหายขยะ ความเดือดร้อนจากปัญหายขยะ การติเตียนกันเองและฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องกับปัญหายขยะ แต่ไม่มีการพูดคุยกันถึงวิธีการแก้ไขหรือการแสวงหาทางออกร่วมกัน และต่อให้ มีช่องทางการสื่อสารที่หลากหลายแค่ไหน ชาวบ้านก็จะไม่มีการสร้างโอกาสการเข้าถึงช่องทางเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าศักยภาพการสื่อสารชุมชนของบ้านโนนป่าดัวโดยรวมค่อนข้างอ่อนแอ แต่มีไว้ว่าชุมชนบ้านโนนป่าดัวนี้จะไม่มีความสามารถในการแก้ไขปัญหายขยะเลย เพราะจากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านโนนป่าดัวมีการยอมรับฟังความคิดเห็นจากหลายๆฝ่ายและเป็นการยอมรับได้เร็ว ผู้นำชุมชนบางคน ซึ่งไม่ใช่ผู้นำเชิงสัญลักษณ์แต่เป็นผู้นำทางความคิด

อย่างเช่น คุณภร ไตรสุนทร (อสม.หมู่) มีความเข้มแข็งพอสมควร สังเกตได้จากความกระตือรือร้นให้ทีมวิจัยช่วยเหลือ และเป็นปากเสียงแทนชาวบ้านได้เป็นอย่างดี แต่สาเหตุที่ศักยภาพเหล่านั้นถูกซ่อนเร้นอยู่ เป็นเพราะผู้นำชุมชนดังกล่าวขาดวิธีการ ขาดทักษะ และขาดความรู้ในการผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน

2. ปัจจัยสนับสนุนและเป็นปัจจัยอุปสรรคของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะของประชาชนท้องถิ่นอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

ทีมวิจัยพบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะของชุมชนบ้านโนนป่าดิว ได้แก่

1) ตัวกลาง (Mediator)

ทีมวิจัยพบว่า ตัวกลาง (mediator) ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนภายนอก (social support) สามารถเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถสนับสนุนให้เกิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในชุมชนได้ โดยปัจจัยสนับสนุนภายนอกนี้คือ ทีมวิจัย ซึ่งพบว่า ตัวกลางสามารถเกื้อหนุนกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ ตัวกลางเชื่อมประสานระหว่างคนภายในชุมชน และตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างคนภายในชุมชนและสังคมภายนอก ซึ่งการเชื่อมประสานของตัวกลางดังกล่าว ทำให้การไหลของข้อมูลข่าวสารเป็นไปอย่างราบรื่นและมีความคล่องตัวมากขึ้น โดยเป็นการเพิ่มการไหลของข้อมูลข่าวสารภายในชุมชน ขยายขอบเขตการไหลของข้อมูลข่าวสารจากภายนอกชุมชนเข้าสู่ภายในชุมชน และผลักดันการไหลของข้อมูลข่าวสารจากภายในชุมชนสู่ภายนอกชุมชน ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้กับชุมชนบ้านโนนป่าดิวได้มากขึ้น ข้อจำกัดของการที่ตัวกลางเป็นบุคคลภายนอกก็คือ ต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน จึงจะเป็นตัวเชื่อมประสานได้ดี แต่ข้อเด่นของการที่ตัวกลางเป็นบุคคลภายนอกก็คือ ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวต่อประเด็นปัญหาขยะได้มากยิ่งขึ้น

2) การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

จากการศึกษาทีมวิจัยได้พบว่า ชาวบ้านในหมู่บ้านโนนป่าดิวมีลักษณะของการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งการรับฟังและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นปัจจัยหนุนเสริมสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร และหมายรวมถึงความสามารถในการประสานผลประโยชน์ของคนในชุมชนอีกด้วย ซึ่งทีมวิจัยพบว่า ชาวบ้านโนนป่าดิวมีการยอมรับ ผ่อนปรน และยืดหยุ่นในการเรียนรู้และรับฟังสิ่งใหม่ๆที่จะเป็นประโยชน์

ต่อชุมชนหรือสามารถแก้ไขปัญหาในชุมชนได้ สังเกตได้จาก การที่ชาวบ้านยอมรับฟังคนภายนอกชุมชนอย่างที่มีวิจัย และมีผลตอบสนองในเชิงบวก หรือในกรณีที่ผู้นำชุมชนมีความเบี่ยงเบนทางเพศ ชาวบ้านก็ไม่ได้สนใจแต่ให้คุณค่ากับผู้ที่อุทิศเสียสละตนมากกว่า และให้ความเคารพยกย่องโดยมองข้ามจุดนั้นไป

3) ผู้นำการสื่อสารที่เข้มแข็ง

ทีมวิจัยได้พบว่าสื่อบุคคลที่มีธรรมชาติของการกระตุ้นเร้าหรือโน้มน้าวใจให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้นั้น นับเป็นผู้นำการสื่อสารที่เข้มแข็ง และเป็นส่วนผลักดันสำคัญในการมีส่วนร่วมกับการจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี หากเปรียบเทียบคุณสมบัติของสื่อบุคคลและสื่อมวลชน จากการศึกษาพบว่า สื่อมวลชนไม่สามารถมีอิทธิพลมากพอที่จะทำให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ มีได้แต่เฉพาะสร้างความตื่นตัวต่อประเด็นปัญหายะดังกล่าว อย่างเช่นในกรณีที่ชาวบ้านตื่นตัวและให้ความสนใจกับปัญหายะภายในชุมชนของตนมากขึ้นกว่าเดิม อันเนื่องมาจากการนำเสนอของสื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น แต่การนำเสนอของหนังสือพิมพ์ดังกล่าวก็มิได้มีส่วนทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหายะ หากแต่ว่าพูดคุยในประเด็นนี้มากขึ้นกว่าเดิมเท่านั้น จากการศึกษาที่ทีมวิจัยพบว่า เหตุผลที่ทำให้สามารถเป็นผู้นำการสื่อสารที่ดีได้มาจากเหตุผลหลายประการ ได้แก่ บุคลิกความน่าเชื่อถือของตัวผู้นำการสื่อสาร การมองปัญหาจากจุดยืนของชาวบ้าน เพื่อแสดงตนว่าอยู่ข้างพวกเขา และทักษะการสื่อสารที่สามารถกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดปฏิสัมพันธ์ทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งถ้าหากผู้นำการสื่อสารสามารถกระตุ้นและสนับสนุนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นได้ ก็จะช่วยให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลด้วยความเท่าเทียมกันและได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับปัญหายะร่วมกัน

4) กลุ่มคนที่ตื่นตัวต่อปัญหา

ทีมวิจัยได้พบว่าหากมีตัวอย่างเชิงรูปธรรมที่คนภายในชุมชนสามารถเลียนแบบพฤติกรรมได้อย่างง่ายๆ จะเป็นปัจจัยสนับสนุนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี เพราะพลังเล็กๆ ที่มีความกระตือรือร้นที่จะแก้ไขปัญหาถือเป็นตัวอย่างเชิงรูปธรรมของการแสดงบทบาทมีส่วนร่วม ส่วนหนึ่งเพราะคนในชุมชนเดียวกันที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกันย่อมมีแนวโน้มที่จะรวมตัวกันได้ง่ายอยู่แล้ว หากได้มองเห็นพลังในรูปแบบกลุ่มก็จะสามารถดึงให้คนอื่นในชุมชนทำตามได้ง่ายขึ้น และผลักดันให้เกิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้เร็วขึ้น ปัจจัยนี้แตกต่างจากปัจจัยผู้นำการสื่อสารตรงที่กลุ่มคนที่ตื่นตัวต่อปัญหานี้เน้นที่ความสมัครใจในการรวมกลุ่ม แต่ผู้นำการสื่อสารเน้นที่คุณสมบัติของการเป็นผู้นำการสื่อสารที่เข้มแข็ง

5) ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาในแบบเดียวกัน เป็นตัวอย่างที่ดีในการกระตุ้นกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม เพราะมีความคล้ายคลึงกัน (homophily) และโดยเฉพาะชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาที่อาศัยการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม จะเป็นต้นแบบที่สามารถโน้มน้าวใจให้ชุมชนอื่นที่ประสบปัญหาแบบเดียวกันแต่ยังไม่มีทางออกได้ทำตาม เพราะมีตัวอย่างของการแก้ไขปัญหาที่ประสบความสำเร็จให้เห็นแล้ว อย่างไรก็ตาม ปัจจัยนี้อาจไม่ใช่สูตรสำเร็จของการเป็นปัจจัยกระตุ้นกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม แต่ปัจจัยนี้ถือเป็นตัวเสริมแรงด้านบวกที่น่าสนใจ เพราะเป็นการชี้ให้ชาวบ้านได้เห็นว่า ปัญหาในแบบเดียวกันนี้ไม่ใช่ปัญหาที่ไม่มีทางออก แต่เป็นปัญหาที่แก้ไขได้ เนื่องจากมีผู้ทำให้เห็นหรือเคยผ่านประสบการณ์ตรงนั้นมาแล้ว ในกรณีนี้ตำบลจันทกก็เป็นชุมชนใกล้เคียงที่ประสบปัญหาเดียวกับตำบลหนองสาหร่าย แต่ตำบลจันทกก็สามารถจัดการปัญหาได้ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีผู้นำการสื่อสารที่เข้มแข็ง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีที่ทำให้ชาวบ้านโนนป่าตัวต้องการที่จะเรียนรู้ถึงวิธีการจัดการปัญหาของตำบลจันทก เพื่อที่ตนจะได้นำมาใช้ในการจัดการปัญหาภายในชุมชนของตน

6) การกระจายอำนาจให้ชุมชน

ปัจจัยการกระจายอำนาจให้ชุมชนมีบทบาทสำคัญอย่างมากที่สามารถเกื้อหนุนให้ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารเพื่อการจัดการปัญหาภายในท้องถิ่นของตนได้ ทีมวิจัยได้พบว่า เมื่อมีการประชุมชาวบ้าน ผู้นำชุมชนได้มีการกระจายอำนาจให้ชุมชนได้เป็นฝ่ายแสดงความคิดเห็นบ้าง โดยบอกให้ชาวบ้านเสนอความคิดเห็นหรือบอกในสิ่งที่ต้องการจะบอก ซึ่งพบได้ส่วนมากในการประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ในสภากาแฟ การทำกิจกรรมต่างๆในชุมชนร่วมกัน เพียงแต่พบว่ามีชาวบ้านเพียงส่วนน้อยที่ได้ใช้อำนาจตรงนั้นในการเสนอความคิดเห็น

สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านโนนป่าตัวที่ทีมวิจัยค้นพบ มีดังนี้

1) ขาดช่องทางการสื่อสาร

ทีมวิจัยได้พบว่า การที่ชาวบ้านโนนป่าตัวขาดช่องทางการสื่อสารอย่าง

มีส่วนร่วมนับเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งหากชาวบ้านโนนป่าดัวปราศจากโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารหรือขาดโอกาสในการเข้าร่วมในกระบวนการสื่อสารแล้ว ก็ย่อมไม่มีหลักประกันอะไรได้เลยว่าชุมชนบ้านโนนป่าดัวจะสามารถมีการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้ ซึ่งที่วิจัยได้พบว่ามีหลายกรณีที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านโนนป่าดัวขาดช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะ ได้แก่ การที่หอกระจายข่าวไม่ได้เป็นสื่อของชุมชนทั้งในเชิงกายภาพและเชิงหน้าที่ เพราะหอกระจายข่าวของชุมชนบ้านโนนป่าดัวอยู่ในบ้านของผู้ใหญ่บ้านและมีเฉพาะผู้นำชุมชนเท่านั้นที่ได้แสดงบทบาทเป็นผู้ส่งสารผ่านหอกระจายข่าว อีกตัวอย่างหนึ่งที่ค้นพบว่า ชาวบ้านโนนป่าดัวขาดช่องทางการสื่อสารคือไม่พบว่ามีการจัดเวทีพบปะกันระหว่างเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลปากช่องและชาวบ้านโนนป่าดัวเลย ทั้งๆที่ต่างฝ่ายต่างไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารระหว่างกันเลย ในกรณีนี้คือ ชาวบ้านโนนป่าดัวเองก็ไม่รู้เรื่องว่าเทศบาลมีแผนการจัดการปัญหาขยะในอนาคตอย่างไร และตอนนี้กำลังดำเนินการอยู่หรือไม่ อย่างไร ส่วนฝ่ายเทศบาลเองก็ไม่ว่าชาวบ้านโนนป่าดัวได้รับความเดือดร้อนมากน้อยแค่ไหน และมีปัญหาอะไรนอกเหนือจากการได้รับผลกระทบจากปัญหาขยะหรือไม่ อย่างไร

2) เกรงกลัวต่ออิทธิพลทางการเมือง

ความเกรงกลัวต่ออิทธิพลทางการเมือง ที่วิจัยมองว่าเป็นปัจจัยอุปสรรคที่ค่อนข้างรุนแรงมากสำหรับชุมชนบ้านโนนป่าดัว เพราะนับเป็นอุปสรรคทางการสื่อสารในเชิงจิตวิทยา (psychological noise) ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน อุปสรรคดังกล่าวกั้นขวางการใช้สิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่อปัญหาขยะ ทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวไม่กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผย ความหวาดระแวงต่ออำนาจมืดทางการเมืองท้องถิ่นทำให้ชาวบ้านรู้สึกกลัว ไม่กล้าต่อต้าน กลัวมีเหตุร้ายตามมา และประกอบกับมีข่าวการลอบยิงเกิดขึ้น มีกรณีการถูกลอบทำร้ายที่ตลาดของชาวบ้านให้ได้พบเห็น และด้วยการที่ชาวบ้านโนนป่าดัวเองก็ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน เพราะเป็นพื้นที่ของทหาร และถูกกำหนดจากเทศบาลตำบลปากช่อง ให้เป็นพื้นที่ค่อนข้างถาวรในการกำจัดขยะ โดยการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ ยิ่งเป็นปราการสำคัญในการกั้นขวางการแสดงตนคัดค้านหรือลุกขึ้นมามีส่วนร่วมอย่างเปิดเผยของชาวบ้านโนนป่าดัว

3) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

จากการศึกษาที่วิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านโนนป่าดัวซึ่งมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์แบบห่างเหิน ซึ่งเป็นอุปสรรคหนึ่งที่ทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะของชุมชนเกิดขึ้นได้ยาก เหตุผลที่ทำให้ความสัมพันธ์ของ

ชุมชนบ้านโนนป่าดัวไม่สนิทแนบแน่นเป็นเพราะ ชุมชนบ้านโนนป่าดัวก่อกำเนิดมาจากการอพยพของสมาชิกในชุมชนที่มาจากหลายที่ ทำให้มีความหลากหลายและแตกต่าง (diversification) ของปัจเจกบุคคลภายในชุมชน คนในชุมชนบ้านโนนป่าดัวจึงมีลักษณะเป็นปัจเจกบุคคลสูง ซึ่งเป็นข้อจำกัดต่อการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชน ส่งผลต่อเนื้อคือ ทำให้ขาดการรวมกลุ่ม และเมื่อขาดการรวมกลุ่ม การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมก็เกิดขึ้นได้ยาก

4) ขาดผู้นำการสื่อสาร

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านโนนป่าดัวขาดผู้นำการสื่อสารที่มีความเข้มแข็ง เนื่องจากขาดผู้นำชุมชนที่มีทักษะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ทำให้ไม่สามารถดึงให้ชาวบ้านโนนป่าดัวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของชุมชนได้ ซึ่งการที่ชาวบ้านขาดผู้นำการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ไม่สามารถพึ่งผู้นำในชุมชนได้ ก็จะส่งผลให้ชาวบ้านขาด ทิศทางในการรวมกลุ่ม และเหตุผลหนึ่งที่ค้นพบคือ ผู้นำชุมชนในหมู่บ้านโนนป่าดัวไม่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร แต่ทำหน้าที่เป็นผู้กรองข่าวสาร (gate keeper) โดยจะกรองเอาเฉพาะข่าวสารที่ไม่กระทบกับหน่วยงานราชการ เพราะกลัวส่งผลกระทบถึงตน ผู้นำชุมชนดังกล่าวไม่ได้มองว่าพลังของการจัดการปัญหาจะมีอยู่ในชุมชน แต่มักจะรอคอยการแก้ไขปัญหจากภาครัฐหรือรอคอยความช่วยเหลือจากคนภายนอก

5) ขาดข่าวสารและความรู้

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านโนนป่าดัวขาดข้อมูลข่าวสารในการดำเนินการจัดการปัญหาภายในชุมชน โดยชาวบ้านโนนป่าดัวไม่ทราบว่า ทางเทศบาลตำบลปากช่องมีแผนการในการจัดการปัญหาอย่างไร และไม่ทราบว่า แผน CEO จังหวัดนครราชสีมา และแผนพัฒนาอำเภอปากช่องมีแนวทางอย่างไรเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ในการกำจัดขยะ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถรู้อนาคตของตนเองได้ ก่อให้เกิดปัญหาจากการตีความปัญหาของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเกิดความสับสนและไม่เข้าใจปัญหา และที่สำคัญชาวบ้านโนนป่าดัวไม่มีความรู้ว่าจะใช้วิธีการใดและอย่างไรในการใช้สิทธิของตนในการแสวงหาทางออกหรือแก้ไขปัญหาย่อยที่เกิดขึ้น

6) ขาดทักษะการสื่อสาร

การที่ชาวบ้านโนนป่าดัวขาดทักษะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม นับเป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งที่ทีมวิจัยค้นพบว่า เป็นข้อจำกัดที่ทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวไม่สามารถมีการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพได้ ซึ่งการที่ชาวบ้านไม่สามารถสร้างรูปแบบการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพได้ ไม่สามารถระดมความคิดอย่างมีส่วนร่วม ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น และไม่รู้ว่าจะแสดงความคิดเห็นอย่างไร กรณีที่เห็นได้ชัด คือ ชาวบ้านไม่รู้วิธีการจัดการประชุมอย่างมีส่วนร่วม ทำให้การไหลเวียนของข่าวสารจำกัดเฉพาะในกลุ่มผู้นำชุมชน ชาวบ้านไม่สนใจในการสร้างสื่อต่างๆใช้ในชุมชน ส่งผลให้ภายในชุมชนมีช่องทางการสื่อสารอย่างจำกัดไปด้วย

7) ความไม่สนใจในการเข้าร่วม

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านโนนป่าดัวยังมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่างๆภายในชุมชนค่อนข้างน้อย เหตุผลหนึ่งมาจากความไม่สนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งสาเหตุของการไม่สนใจในการเข้าร่วม มาจากขาดแรงจูงใจ การมองไม่เห็นความสำคัญของการเข้าร่วม ข้อจำกัดในการขอเวลาในการประกอบอาชีพ และความไม่มั่นใจต่อผลประโยชน์ที่ได้จากการเข้าร่วม

8) ขาดขวัญและกำลังใจ

ทีมวิจัยพบว่าสาเหตุที่ทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนมีค่อนข้างน้อย คือ ชาวบ้านโนนป่าดัวขาดขวัญและกำลังใจ ทำให้มีความท้อแท้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านส่วนมากตีความว่าจุดจบของปัญหาในหมู่บ้านโนนป่าดัว คือการที่ชาวบ้านต้องย้ายออกไปจากที่ทำกิน ซึ่งไม่ใช่ของตัวเอง การกระตือรือร้นแก้ไขปัญหาเป็นไปได้อย่างยาก เพราะไม่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และชาวบ้านเป็นผู้ด้อยอำนาจมีอาจต่อสู้กับอำนาจทางการเมืองของ ผู้มีอิทธิพลได้ การแก้ไขปัญหาแม้จะทำให้พบกับการสูญเสียมากขึ้น การขาดขวัญและกำลังใจเป็นการจำกัดกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมและทำให้ชาวบ้านไม่มีความพร้อมที่จะแสดงพลังการรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

3.การเสริมศักยภาพการสื่อสารชุมชนของประชาชนท้องถิ่นอำเภอปากช่อง จังหวัด นครราชสีมาด้วยกลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม

ทีมวิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากหลายส่วน ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐาน รูปแบบการสื่อสารเพื่อการจัดการปัญหาขยะ และปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะของชุมชนบ้านโนนป่าดัว ก่อนที่ทีมวิจัยจะออกแบบวิธีการเสริมศักยภาพการสื่อสารให้กับชุมชน จากการศึกษาทีมวิจัยพบว่า การออกแบบและพัฒนาเทคนิควิธีการเสริมศักยภาพ ควรคำนึงถึง เป้าหมายในการเสริมศักยภาพเป็นหลัก โดยในกรณีการเสริมศักยภาพให้กับชุมชนบ้านโนนป่าดัว เป้าหมายในการเสริมศักยภาพการสื่อสารชุมชนคือ การสร้างช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านโนนป่าดัวได้เข้าถึงช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมดังกล่าว โดยเป้าหมายในการเสริมศักยภาพการสื่อสารดังกล่าวเป็นไปเพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทการสื่อสาร ปรับเปลี่ยนทิศทางการสื่อสาร ปรับเปลี่ยนการไหลของข้อมูลข่าวสาร และปรับเปลี่ยนวิธีการสื่อสาร ดังนี้

- 1) เปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้รับสารแบบ passive” เป็น “ผู้รับสารแบบ active”
- 2) เปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้รับสาร” เป็น “ผู้ใช้สาร” หรือ “ผู้ส่งสาร”
- 3) เปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ใช้สาร” หรือ “ผู้ส่งสาร” เป็น “ผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย”
- 4) ปรับทิศทางการสื่อสารจาก “แบบทางเดียว” เป็น “แบบสองทาง”
- 5) ปรับการไหลของข้อมูลข่าวสารจาก “บนลงล่าง” เป็น “ล่างขึ้นบน”
- 6) ปรับการไหลของข้อมูลข่าวสารจาก “แนวดิ่ง” เป็น “แนวนอน”
- 7) ปรับวิธีการสื่อสารจากแบบ “ผ่านสิ่งศักดิ์สิทธิ์” เป็น “เผชิญหน้า”

การเสริมศักยภาพการสื่อสารชุมชนด้วยกลยุทธ์การสื่อสารในแต่ละครั้งจะมีทีมวิจัยเป็นตัวกลาง (mediator) เชื่อมต่อและกระตุ้นให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวเกิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม โดยทีมวิจัยมีความเชื่อว่า หากปรับเปลี่ยนบทบาทผู้ส่งสาร (sender) และผู้รับสาร (receiver) ได้ ก็จะส่งผลต่อเนื่องมาถึงการปรับเปลี่ยนเนื้อหา (message) และช่องทางการสื่อสาร (channel) เพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะของชาวบ้านโนนป่าดัวตามมาด้วย ซึ่งจากการศึกษาทำให้ทีมวิจัยกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมใน 5 รูปแบบ ได้แก่ การทัศนศึกษา การมอบสื่อ การปรับปรุงหอกระจายข่าว การฝึกทักษะอาชีพ และการจัดเวทีเสวนา โดยพบว่า การใช้กลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะของชุมชนบ้านโนนป่าดัว ควรใช้เทคนิคหรือวิธีการหลายๆอย่างผสมผสานกัน ไม่มีกลยุทธ์ใดเพียงกลยุทธ์เดียวที่สามารถสร้างการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะธรรมชาติหรือมิติ

ที่เอื้อต่อการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของวิธีการแต่ละวิธีการมีความแตกต่างกัน ซึ่งควรพิจารณาข้อเด่นของแต่ละวิธีการในการนำมาใช้เสริมศักยภาพการสื่อสาร โดยข้อเด่นของแต่ละกลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมที่ทีมวิจัยเลือกใช้มีดังนี้

1) การทัศนศึกษาหรือดูงานจากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาข้อเด่นในแง่เป็นการขยายประสบการณ์ ขยายฐานความรู้ (field experience) จากคนที่มีความคล้ายคลึงกัน เป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างกลไกให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนศักยภาพจากกันและกัน และเป็นช่องทางการสื่อสารที่มีชีวิตชีวาเพราะเป็นการนำชาวบ้านสู่สถานที่ใหม่ คนใหม่ที่ไม่น่าเบื่อ ถือเป็นการกระตุ้นการไหลของข้อมูลข่าวสารให้ไหลจากภายนอกชุมชนเข้าสู่ในชุมชน

2) การมอบสื่อมีข้อเด่นในแง่การนำเสนอตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมและสร้างการตระหนักรู้ในความสำคัญของสื่อและการใช้สื่อเพื่อการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และการสื่อสารในประเด็นต่างๆให้กับชุมชน

3) การปรับปรุงหอกระจายข่าวมีข้อเด่นในแง่เป็นการเสริมศักยภาพให้กับช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่แล้วในชุมชน กล่าวคือ หอกระจายข่าวเป็นสื่อประจำขนาดเล็กของชุมชนที่ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้มาก เพราะเป็นของชุมชนเอง และที่สำคัญสื่อขนาดเล็กนี้จะเป็นช่องทางที่ทำให้ชาวบ้านโนนป่าตัวได้มีโอกาสสลับบทบาทเป็นผู้ส่งสารได้ ถือเป็นการฝึกทักษะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้กับชุมชนบ้านโนนป่าตัวได้ทางหนึ่ง

4) การฝึกทักษะอาชีพมีข้อเด่นในแง่เป็นการเสริมแรงด้านบวกในประเด็นอื่นที่ชาวบ้านให้ความสนใจ นอกเหนือจากประเด็นปัญหาขยะ เป็นการเสริมขวัญและกำลังใจของชาวบ้านได้ดี เพราะเกี่ยวข้องกับมิติด้านเศรษฐกิจ และที่สำคัญถือเป็นการติดตั้งช่องทางการสื่อสารให้ชุมชนบ้านโนนป่าตัวได้ติดต่อสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ทำให้ความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น เพราะมีเป้าหมายและความสนใจในกิจกรรมร่วมกัน

5) การจัดเวทีเสวนาระหว่างเทศบาลตำบลปากช่องและชาวบ้านโนนป่าตัวมีข้อเด่นในแง่ เป็นช่องทางขจัดหรือลดความขัดแย้งระหว่างเทศบาลตำบลปากช่องและชาวบ้านโนนป่าตัว โดยมุ่งให้ทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสสื่อสารกันแบบเผชิญหน้าเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลคนละชุดกัน กล่าวคือ หลังจากการจัดเวทีเสวนานี้ ชาวบ้านโนนป่าตัวก็จะได้ข้อมูลที่มาแก้ข้อสงสัย และแก้ความคลางแคลงใจที่มีต่อการดำเนินงานของเทศบาลตำบลปากช่อง และในส่วน of เทศบาลตำบลปากช่องก็จะได้ข้อมูลที่เป็นปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านกลับไป ซึ่งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุดมากขึ้น ถือเป็นการสร้างผลงานให้กับตน

การสร้างช่องทางที่หลากหลายให้ชุมชนได้ผ่านกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมย่อมทำให้ชุมชนบ้านโนนป่าตัวได้ผ่านประสบการณ์การสื่อสาร และมีทักษะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้ดีขึ้น ส่งผลให้ศักยภาพการสื่อสารของชุมชนเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น แต่สาระ

สำคัญที่ทีมวิจัยค้นพบคือ เครื่องมือหรือวิธีการดังกล่าวควรมาจากความต้องการของประชาชนเอง และ ควรมีทั้งการสร้างช่องทางการสื่อสารใหม่และการเสริมช่องทางการสื่อสารเก่าที่มีอยู่แล้วใน ชุมชน จึงจะสามารถเสริมศักยภาพการสื่อสารของชุมชนได้อย่างแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น

4.ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการเสริมศักยภาพการสื่อสารชุมชนด้วยกลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะของประชาชนท้องถิ่นอำเภอปากช่อง จังหวัด นครราชสีมา

ทีมวิจัยพบว่า หลังจากที่ ทีมวิจัยได้เสริมศักยภาพการสื่อสารของชุมชนบ้านโนนป่าดัว ด้วยกลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมแล้ว ทำให้รูปแบบการสื่อสารและศักยภาพการสื่อสารของชุมชนเปลี่ยนไป โดยชุมชนบ้านโนนป่าดัวมีรูปแบบการสื่อสารเพื่อการจัดการปัญหาขยะในภาพรวมเปลี่ยนไปจากเดิมที่มี ทิศทางการสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) ก็เปลี่ยนเป็นมีทิศทางการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) และจากที่มีการไหลของข้อมูลข่าวสารเป็นแบบบน ลงล่างที่เป็นการสื่อสารแบบแนวตั้ง (vertical communication) ก็เปลี่ยนเป็นการสื่อสารแบบแนวนอน (horizontal communication) ที่ต่างฝ่ายต่างแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การสื่อสารเพื่อร้องเรียนก็เปลี่ยนเป้าหมายมาเป็นการสื่อสารเพื่อเจรจาต่อรอง ซึ่งมีนัยยะว่าไม่ได้มุ่งหวังเอาแต่ประโยชน์เข้าตัวฝ่ายเดียว แต่เป็นการสื่อสารที่มุ่งสร้างความสมดุล ให้ต่างฝ่ายสามารถแก้ปัญหาได้อย่างไม่ลำบาใจ และสร้างความพอใจแก่ทุกฝ่าย ซึ่งการสื่อสารเพื่อเจรจาต่อรองเป็นการ สื่อสารที่มีทิศทางการไหลของข่าวสารแบบล่างขึ้นบน (bottom-up communication) โดยปรับกระบวนการสื่อสารจากการสื่อสารผ่านสิ่งศักดิ์กัน (interposed communication) มาเป็นการ สื่อสารแบบเผชิญหน้า (face-to-face communication) มากขึ้น และตัดผู้เฝ้าประตู (gate keeper) ที่เป็น อบต.ออกไป ทั้งนี้เพราะผู้นำใน อบต.บางคนไม่มีจุดยืนเข้าข้างชาวบ้าน รวมทั้งผู้ใหญ่บ้านโนนป่าดัวที่สนับสนุนจุดยืนของทางราชการ แต่หลังจากเสริมศักยภาพการสื่อสาร ชุมชนด้วย กลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมแล้วทำให้จากเดิมที่เป็นแต่เพียงการสื่อสารด้วยวาจา (oral communication) และเป็นเสียงเดียว ก็เปลี่ยนเป็น bottom-up แบบมีการสื่อสารด้วยลายลักษณ์อักษร (written communication) ร่วมด้วย อันทำให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวสามารถสร้างหลักฐานและความน่าเชื่อถือในการนำเสนอข้อมูลต่อเทศบาลและหน่วยงานอื่นได้มากขึ้น และการต่อรองโดยอาศัยการสื่อสารในระดับกลุ่ม ทำให้พลังการต่อรองมีค่อนข้างมาก เพราะเป็นความต้องการจากคนทั้งหมู่บ้าน ส่งผลให้เกิดปฏิกิริยาตอบกลับ (feedback) โดยพบว่า หลังจากที่เทศบาลตำบลปากช่อง ได้รับเรื่องแล้ว ก็รีบเดินทางมาพบปะกับชาวบ้านและ รับปากว่าจะจัดการกับปัญหาขยะภายในชุมชนบ้านโนนป่าดัวที่เกิดขึ้นให้เร็วที่สุดและกระทบกระเทือนต่อชุมชนให้น้อยที่สุด

เนื่องจากรูปแบบการสื่อสารเปลี่ยนไปเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) ที่มีทิศทางการไหลของข้อมูลข่าวสารแบบแนวนอน (horizontal communication) ส่งผลให้เกิดช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมขึ้น กล่าวคือ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้สลับบทบาทเป็นผู้ส่งสาร มิใช่จำกัดอยู่แค่เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลปากช่อง และผู้นำชุมชนเท่านั้น และทำให้ชาวบ้านโนนป่าติ้วจากที่เคยเป็นผู้รับสารแบบ passive ก็กลายเป็นผู้รับสารแบบ active และจากการที่ชาวบ้านได้เป็นผู้ส่งสารอย่างอิสระและเป็นผู้รับสารแบบ active เนื้อหาที่พูดคุยกันก็เกี่ยวกับการจัดการปัญหาขยะก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย จากเดิมที่พูดคุยกันก็แต่เฉพาะเรื่องของความเดือดร้อนจากปัญหาขยะ ก็เปลี่ยนมาเป็นการพูดคุยถึงวิธีการจัดการปัญหาขยะ วิธีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลปากช่อง นั้นมีนัยยะสำคัญว่าเริ่มมีการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมแล้ว และเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า ศักยภาพการสื่อสาร (communication competence) ของชุมชนบ้านโนนป่าติ้วเข้มแข็งขึ้น กล่าวคือ ชุมชนบ้านโนนป่าติ้วมีขีดความสามารถทางการสื่อสารเพื่อการจัดการปัญหาขยะเพิ่มมากขึ้น สิ่งที่เป็นข้อยืนยันเชิงรูปธรรมประการหนึ่งที่ทีมวิจัยค้นพบก็คือ ชาวบ้านมีทักษะการสื่อสารที่เพิ่มมากขึ้น สังเกตได้จากหลังจากที่ทีมวิจัยออกไปแล้ว ชุมชนบ้านโนนป่าติ้วเริ่มมีการจัดประชุมในหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือนขึ้น จากที่นานๆครั้ง ถึงมีการประชุม โดยจะประชุมกันก็ต่อเมื่อมีเรื่องแจ้งเพื่อทราบมาจากส่วนกลาง และที่น่าสนใจคือ ชาวบ้านโนนป่าติ้วได้เรียนรู้ถึงวิธีการจัดประชุม โดยเลียนแบบพฤติกรรมจากครั้งที่ทีมวิจัยเคยเป็นพี่เลี้ยงในการประชุมชาวบ้านที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการชี้ให้คนโน้นพูดบ้าง คนนี้พูดบ้าง มีการปรบมือเพื่อเป็นกำลังใจให้กันหลังใครคนใดคนหนึ่งหลังจากที่แสดงความคิดเห็น ทำให้การประชุมในหมู่บ้านกลับมีชีวิตชีวา มากกว่าการให้ชาวบ้านมานั่งร่วมวงแล้วรับฟังเรื่องที่รายงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสภาพการสื่อสารในชุมชนบ้านโนนป่าติ้วมีความตื่นตัวมากกว่าแต่ก่อน

การเปลี่ยนแปลงกลไกการสื่อสารดังกล่าวทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการจัดการปัญหาขยะของชุมชนบ้านโนนป่าติ้ว อันมาจากการรวมกลุ่มเพื่อใช้สิทธิในการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดพลังอำนาจในการจัดการปัญหา ตลอดจนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย โดยหลังจากที่ชาวบ้านได้เจรจาต่อรองกับเทศบาลตำบลปากช่อง พร้อมกับเข้าชื่อกว่า 300 คนเพื่อแสดงความต้องการในการแก้ไขปัญหา ทำให้ทางเทศบาลตำบลปากช่องต้องกลับไปทบทวนการจัดการปัญหาขยะแบบเดิม โดยมีปัญหาความเดือดร้อนและสิ่งที่ชาวบ้านต้องการเป็นจุดยืนในการแก้ไขปัญหา เพราะชาวบ้านได้แสดงตนแล้วว่าเป็นเจ้าของชุมชน ทำให้เทศบาลตำบลปากช่องมีการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบาย โดยจำกัดและกำหนดขอบเขตพื้นที่ทิ้งขยะในชุมชนบ้านโนนป่าติ้วไม่ให้ขยายตัวออกไป และมีแผนการจัดการปัญหาขยะในอนาคต เป็นการสร้างโรงงานกำจัดขยะแทนการกำจัดขยะแบบฝังกลบ

อย่างไรก็ดี งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะของประชาชนท้องถิ่นอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา” สามารถอภิปรายผลการวิจัยใน 8 ประเด็น ดังนี้

1) ข้อจำกัดของการขาดช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม

ลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านโนนป่าดัว คือ เป็นชุมชนที่ถูกรุมล้อมด้วยปัญหาทั้งจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เป็นปัญหาส่วนเกินของการจัดการทรัพยากร ปัญหาการแก้ไขที่ล่าช้าเกินความเป็นจริง ปัญหาเศรษฐกิจ และยังประสบกับปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่นอีกด้วย แต่ปัญหาที่ดูจะรุนแรงที่สุดของบ้านโนนป่าดัวคือ ปัญหาของการขาดช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม เพราะเป็นปัญหาที่ส่งผลให้ชาวบ้านไม่ได้มีโอกาสแก้ไขปัญหายขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนอย่างจริงจัง เห็นได้จากกรณีที่เทศบาลตำบลปากช่องไม่พยายามสร้างช่องทางการสื่อสารในประเด็นของการจัดการปัญหายขยะให้ชาวบ้านได้รับรู้และเข้าใจโดยตรง ซึ่งการสื่อสารของเทศบาลตำบลปากช่องมักเป็นการสื่อสารแบบทางเดียวที่ผ่านไปยังผู้นำชุมชน แต่ไม่ได้เป็นการสื่อสารโดยตรงกับชาวบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวขาด ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการปัญหายขยะของทางเทศบาลตำบลปากช่อง และในขณะเดียวกันทางเทศบาลตำบลปากช่องเองก็ไม่อาจรับรู้ปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้านโนนป่าดัวได้

และในกรณีที่ชาวบ้านขาดข้อมูลข่าวสารในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหายขยะของชุมชน อันเนื่องจากการไหลเวียนของข่าวสารในชุมชนเป็นลักษณะ “ไม่ตลอดรอดฝั่ง” ทำให้ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาการสื่อสารในชุมชนที่ขาดตอน ดังนั้นชาวบ้านจึงสร้าง ข่าวสารขึ้นมาเอง แล้วตีความข่าวสารที่ตนสร้างขึ้น ทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสน และขาดความเข้าใจต่อข่าวสารข้อมูลดังกล่าว หากพิจารณาการตีความปัญหายขยะของชาวบ้านและ เทศบาลตำบลปากช่องจะพบว่าเป็นการตีความปัญหายขยะที่แตกต่างกัน โดยชาวบ้านตีความปัญหายขยะว่าเป็นปัญหาที่ตนไม่ได้เป็นคนก่อขึ้น ดังนั้นจึงรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐและบุคคลภายนอก ส่วนเทศบาลตำบลปากช่องก็ตีความปัญหายขยะว่าเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขด้วยการวางแผนและกำหนดนโยบายในการจัดการ หากชาวบ้านมีความเดือดร้อนก็จะร้องเรียนเข้ามาเอง ซึ่งในกรณีที่ปัญหายขยะในสายตาของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) มีความแตกต่างกันไปตามสภาพและการได้รับผลกระทบของปัญหา โดยหากจัดการปัญหายขยะเฉพาะจากจุดยืนของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ก็อาจจะทำให้การจัดการปัญหายขยะไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมจึงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อหาทางออกจากประเด็นปัญหาร่วมกันระหว่างฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญจะเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถแสดงพลังอำนาจในการเข้าไปจัดการกับปัญหายขยะดังกล่าวได้ เพราะที่ผ่านมามีอำนาจในการแก้ไขปัญหายขยะก็แก้ไขปัญหายขยะแต่เฉพาะในจุดยืนของตน โดยมองข้ามปัญหายขยะจากจุดยืน

ของชุมชนซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบ นั้นหมายความว่า วิธีการสร้างสารที่ผ่านมาของชุมชนบ้านโนนป่าดัวถูกกำหนดจากผู้ผลิตกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่อยู่นอกชุมชน แต่เพียงฝ่ายเดียว และด้วยวิธีการผลิตเนื้อหาสาระที่ผ่านวิธีการผลิตจากบนลงล่างเช่นนี้จะตอบสนองความต้องการหรือสร้างการมีส่วนร่วมได้ชุมชนได้หรือ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัชรมณี เย็นมันคง (2539) ที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้าตามข่าวสารของประชาชนในเขตที่มีการสร้างโรงงานไฟฟ้าพลังความร้อนจากขยะในเขตจังหวัดเชียงใหม่ งานวิจัยนี้ได้ให้ข้อสรุปอย่างชัดเจนว่า เมื่อประชาชนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสิ่งแวดล้อมไม่ได้มีโอกาสหรือช่องทางในการมีส่วนร่วมและใช้สิทธิด้านข่าวสารอย่างเต็มที่ การตัดสินใจมีส่วนร่วมในแง่สนับสนุนหรือกระทั่งคัดค้านเรื่องสิ่งแวดล้อมก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ดังนั้น สาเหตุที่ชาวบ้านโนนป่าดัวส่วนมากมีฐานะได้เพียงเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการปัญหาขยะในชุมชน ก็เพราะชาวบ้านขาดช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการปัญหาขยะ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่เกิดปัญหารุนแรงต้องการการแก้ไขด่วน ดังนั้นมาตรการการสร้างช่องทางหรือเพิ่มช่องทางการสื่อสารจึงเป็นสิ่งจำเป็นและที่สำคัญคือควรเป็นการจัดช่องทางให้หลากหลายเพื่อเอื้อให้คนกลุ่มต่างๆหรือทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร อันเป็นผลให้ชุมชนได้เปลี่ยนบทบาทจากผู้รับสารมาเป็นผู้ส่งสาร และมุ่งหวังไปถึงการพัฒนาไปเป็นผู้วางแผนและกำหนดนโยบายในการจัดการปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนในระดับต่อไป

2) สื่อบุคคลกับการผลักดันการมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อสังเกตหนึ่งที่ทีมวิจัยค้นพบก็คือ สื่อทุกชนิดใช้ว่าจะสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ ที่เห็นได้ชัดคือในกรณีของสื่อมวลชนที่ทำหน้าที่ทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้เพียงสร้างกระแสตื่นตัวให้กับประเด็นปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านโนนป่าดัว แต่ทว่าอาจจะสร้างผลในเชิงปฏิบัติได้ จากการศึกษาค้นคว้าที่ทีมวิจัยได้พบว่าสื่อที่สามารถสร้างผลกระทบให้ ชุมชนบ้านโนนป่าดัวสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารได้อย่างมาก ก็คือ “สื่อบุคคล” ด้วยเหตุที่สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีศักยภาพในการโน้มน้าวใจให้มีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสาร ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของผู้สื่อข่าวที่เข้มแข็ง บทบาทของตัวกลางที่เป็นบุคคลภายนอก และกลุ่มคนในชุมชนที่ตื่นตัวต่อปัญหา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อบุคคลที่มีส่วนต่อการโน้มน้าวและผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านโนนป่าดัว ด้วยความสำคัญของสื่อบุคคลที่เป็นปัจเจกมนุษย์ ทำให้มีลักษณะยืดหยุ่นสูงและเหมาะกับการจัดการกับปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เพราะภายในชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆซึ่งมีความละเอียดอ่อนเป็นขบถที่กระทบกระเทือนถึงกัน ดังนั้น จึงต้องอาศัยลักษณะพิเศษของสื่อบุคคลในการดึงเอาความร่วมมือจากบุคคลที่ต่างจิตต่างใจให้มาจับจุดมุ่งหมายเดียวกัน ซึ่งหากชุมชนใดมีสื่อบุคคลที่มีศักยภาพในชุมชนจะทำให้ชุมชนนั้นประสบความสำเร็จไปแล้วครั้งหนึ่ง เพราะบุคคลเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมภายใน

ชุมชนได้ง่ายขึ้น จากการศึกษพบว่า ในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พวงชมพูไชยอาลา (2543) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนชนบท และพบว่า ปัจจัยที่เอื้อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสื่อสาร โดยเฉพาะเป็นการสื่อสารแบบสองทางและเป็นการสื่อสารในระดับเดียวกัน คือ สมาชิกมีความสัมพันธ์อันดี ผู้นำชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนแสดงความคิดเห็น และเช่นเดียวกับงานวิจัยของ เวทีนี้ สตะเวทิน (2542) ที่ได้ศึกษาถึงการสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู โดยพบว่าปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้ชุมชนสามารถรวมตัวกันได้ ได้แก่ ความผูกพันของบุคคลหรือสมาชิกของชุมชน และการกระตุ้นจากบุคคลภายนอก ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการที่จะบอกว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเพิ่มเติมศักยภาพของสื่อบุคคลที่มีอยู่ชุมชนให้สามารถแสดงบทบาททางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยความสำคัญอยู่ที่การดึงเอาศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวบุคคลที่อยู่ในชุมชนเหล่านั้นให้สามารถแสดงศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่

3) เนื้อหาสาระส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

การแสวงหาเนื้อหาสาระ (message) ที่จะสามารถสร้างให้ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ (owner) ของประเด็นดังกล่าวร่วมกัน ถือเป็นสิ่งจำเป็นในกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม หากพิจารณาถึงประเด็นเรื่องปัญหาขยะของหมู่บ้านโนนป่าดัวนี้ จะพบว่า เนื้อหาในเรื่องปัญหาขยะเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนบ้านโนนป่าดัว เป็นประเด็นที่เชื่อมโยงอยู่กับอนาคตของชุมชนบ้านโนนป่าดัว ซึ่งธรรมชาติของเนื้อหาดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่สร้างการมีส่วนร่วมได้ดียอยู่แล้ว ความยากจึงอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวรู้สึกว่าเป็นเจ้าของและเกิดความห่วงใยที่จะดูแลประเด็นนี้ร่วมกัน ดังนั้น การนำเนื้อหาสาระที่เป็นปัญหาขยะเข้าสู่ชุมชนเพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้ กล่าวคือ เนื้อหาสาระที่จะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมได้นั้น จำต้องยืดหยุ่นและแทรกด้วยสาระที่เกี่ยวข้องกับการโน้มน้าวใจให้เห็นความสำคัญของการจัดการปัญหาขยะ กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม เปิดประเด็นให้ชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนทัศนะ และตัดสินใจได้ เนื้อหาดังกล่าวจึงจะสามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมได้ ซึ่งเป็นไปตามแนวทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมที่ระบุว่า เนื้อหาสาระของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมจะต้องยืดหยุ่นหรือปรับเปลี่ยนได้ โดยที่ลักษณะเนื้อหาสาระแบบมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน (dialogue) ต้องแสวงหาความร่วมมือจากหลายๆฝ่าย (collaboration) และเป็นข้อมูลที่ถูกนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม (group decision -making) ซึ่งเป็นไปตามแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรมตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และที่น่าสนใจคือ เนื้อหาสาระดูจะมีบทบาทโดดเด่นในการทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนได้มาก กล่าวคือ ในกรณีของบ้านโนนป่าดัวที่ชาวบ้านไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนในแง่กายภาพแล้ว การสร้างการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะของชาวบ้านโนนป่าดัวจึงต้อง

อาศัยประเด็นหรือเนื้อหาสาระเชื่อมโยงหรือโน้มน้าวให้ชาวบ้านโนนป่าตัวเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนด้วยการนำเสนอในแง่มุมอื่น

4) ความรู้คืออำนาจ

จากผลการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า การที่ชาวบ้านโนนป่าตัวไม่มีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมต่อการจัดการปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนหนึ่งเป็นเพราะขาดข้อมูลข่าวสารและความรู้ ซึ่งการมีข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับประเด็นที่เข้าร่วมถือเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะหากชุมชนมีข้อมูลทั้งในด้านกว้างและลึก จะช่วยให้ชุมชนนั้นสามารถเห็นความเชื่อมโยงเกี่ยวกับที่มาที่ไปของประเด็นสาระสำคัญและองค์ประกอบต่างๆ ของประเด็นดังกล่าว ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเอง ผู้อื่น และพื้นที่แวดล้อม ดังนั้น หากต้องการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชน (sense of belonging) จนสามารถใช้อำนาจในการจัดการปัญหากันเองได้ ก็ต้องพิจารณาถึงความพร้อมของชุมชนด้วย สาระสำคัญที่งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการบอกก็คือ ความจำเป็นในการติดตั้งอาวุธทางปัญญาให้กับชุมชนจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนได้ง่ายขึ้น ซึ่งอาวุธทางปัญญาดังกล่าวคือ “ข้อมูลข่าวสารและความรู้” เพราะความรู้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับภายในบุคคล นำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติการมองปัญหาได้ครอบคลุมขึ้น มีความมั่นใจมากขึ้น ซึ่งหากคนแต่ละคนมีอำนาจ อำนาจเหล่านั้นก็สามารถขยายตัวเป็นอำนาจของส่วนรวมได้ หากพวกเขามีการใช้ อำนาจด้วยจุดมุ่งหมายเดียวกัน อันเป็นผลให้ชาวบ้านพึ่งพาตนเองมากขึ้นจากความรู้ที่เขามีอยู่ และพึ่งพาภาครัฐน้อยลง และหากชาวบ้านพึ่งพาหน่วยงานของภาครัฐน้อยลงเท่าไร ก็สามารกเป็นเครื่องบ่งชี้ได้ว่าชุมชนนั้นมีการดำเนินชีวิตเพื่อส่วนรวมและพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น

5) บริบทของการสื่อสารกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การสนใจในบริบทของการสื่อสาร (communication context) เป็นความสนใจยุคใหม่ในแวดวงนักนิเทศศาสตร์ เพราะมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวแปรหนึ่งที่มีผลต่อปฏิกิริยาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในที่นี้คือ มีผลต่อการตอบสนองและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านโนนป่าตัวในการจัดการปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งบริบทของการสื่อสารนี้ อาจหมายรวมถึงตั้งแต่เวลา (time) สถานที่ (space) เหตุการณ์ (event) และผู้คนที่อยู่ด้วย โดยบริบทดังกล่าวจะเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมได้มากหรือน้อยเพียงใด เช่นในกรณีที่ทีมวิจัยจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมในช่วงเวลาที่ชาวบ้านต้องมีการงานด้านการเกษตร เพราะเป็นฤดูเก็บเกี่ยว หรือเพราะเป็นช่วงเวลาที่ต้องประกอบอาชีพประจำวัน การได้รับความร่วมมือจากการเข้าร่วมกิจกรรมก็จะมีน้อยลงไป หรือในกรณีที่จัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมในสถานที่ที่ชาวบ้านคุ้นเคยและมีลักษณะไม่เป็นทางการ ชาวบ้านก็จะไม่เกร็ง และสังเกตได้ว่ามีปริมาณคนเข้าร่วม

ค่อนข้างมาก แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ “บรรยากาศ” ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (homophily) ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกมีส่วนร่วมได้ง่าย สังเกตได้จาก การสร้างบรรยากาศให้มีการปรบมือเสียงดังเพื่อให้กำลังใจผู้ที่แสดงความคิดเห็นในที่ประชุม ทำให้บรรยากาศในการประชุมครั้งนั้นมีลักษณะกระตือรือร้นและอีกเหิม ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมได้ดี และในกรณีปัญหาขยะซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจชาวบ้านโนนป่าดัว ทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวรู้สึก หดหู่ และท้อแท้ แต่เมื่อทีมวิจัยได้จัดบรรยากาศจากการบ่นเพียงลำพังมาเป็น “การเล่าสู่กันฟัง” หรือ “การปรับทุกข์ร่วมกัน” ทำให้บรรยากาศรู้สึกผ่อนคลายมากขึ้น เพราะชาวบ้านรู้สึกว่าได้เป็นผู้ประสบปัญหาเพียงลำพัง หากแต่มีผู้ร่วมชะตากรรมที่ประสบปัญหาในลักษณะคล้ายๆกัน ทำให้แปรเปลี่ยนจากความหมดกำลังใจ มาเป็นหาพรรคพวกเพื่อต่อสู้กับปัญหาร่วมกัน ซึ่งบรรยากาศเช่นนี้ ถือได้ว่าทำให้ชุมชนเข้าสู่การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

6) การปรับเปลี่ยนกลไกการสื่อสารสู่การมีส่วนร่วม

งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นว่า การให้ข้อมูลข่าวสารเพียงทางเดียวในการจัดการปัญหาขยะของเทศบาลตำบลปากช่อง ซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียว (one-way communication) และเป็นแบบบนลงล่าง (top-down communication) อันเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบเดิมของชาวบ้านโนนป่าดัว ทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจการดำเนินงานจัดการปัญหาขยะของเทศบาลตำบลปากช่อง ได้แต่เพียงทราบข่าวสารที่แจ้งมา และในทางกลับกันฝ่ายเทศบาลตำบลปากช่องเองก็ไม่ทราบถึงปัญหาที่ชาวบ้านขาดข้อมูลข่าวสารในการดำเนินการจัดการปัญหาขยะของเจ้าหน้าที่เทศบาล ได้แต่รอให้ชุมชนสะท้อนปัญหาหรือเรียกร้องความเป็นธรรมกลับมาเอง ซึ่งในฝ่ายชาวบ้านเมื่อไม่เข้าใจสภาพปัญหาและวิธีการจัดการกับปัญหาก็เกิดความสับสน ไม่รู้จะเริ่มจัดการกับปัญหายังไง เป็นผลให้มีอาจมีพลังพอที่จะส่งเสียงสะท้อนดังๆ กลับไปยังเทศบาลได้ จากปัญหาขยะในเชิงกายภาพก็เพิ่มความรุนแรงแบบก้าวกระโดด กลายเป็นความขัดแย้งภายในท้องถิ่น และความท้อแท้หมดกำลังใจของชาวบ้าน ซึ่งสิ่งที่น่าสนใจจากปรากฏการณ์การจัดการปัญหาขยะที่เป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) โดยมีการไหลของข้อมูลข่าวสารแบบจากบนลงล่าง (top-down communication) นั้นเป็นรูปแบบการสื่อสารในลักษณะที่เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารหรือตัดสินใจจากข้างบน สำคัญคือรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ขัดแย้งโดยสิ้นเชิงกับการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม เพราะหากถูกตัดสินใจจัดการปัญหาอย่างเบ็ดเสร็จจากข้างบนแล้ว ก็ยากที่จะมีโอกาสให้ฝ่ายข้างล่างหรือชุมชนได้มีส่วนร่วมตัดสินใจจัดการปัญหาได้ และหากมองในอีกมุมหนึ่งรูปแบบการสื่อสารการสื่อสารแบบบนลงล่างซึ่งเป็นการสื่อสารที่มีลักษณะจากผู้มีอำนาจไปยังผู้ด้อยอำนาจกว่า ก็อาจส่งผลร้ายเป็นข้อสองให้กับชาวบ้านอย่างไม่รู้ตัว กล่าวคือ อาจทำให้ชาวบ้านเกิดวัฒนธรรมแห่งการพึ่งพาการรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก และไม่เชื่อมั่นว่าตนเองจะสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆได้ด้วยความสามารถของตนเอง ซึ่งการที่ผู้ส่งสารเป็นคน

กลุ่มเล็กในสังคมมักเล่นบทบาทเป็นเจ้าของการสื่อสาร ทำให้ชุมชนไม่เกิดความรู้สึกว่าการสื่อสารนั้นเป็นของเขา และเมื่อไม่รู้สึกถึงความเป็น “เจ้าของ” การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในชุมชนก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ สิ่งที่มีวิจัยต้องการชี้ให้เห็นก็คือ รูปแบบการสื่อสารแบบเดิมของชุมชนบ้านโนนป่าดัวไม่เอื้อให้ชุมชนมีส่วนร่วมต่อการจัดการปัญหา

หลังจากที่ทีมวิจัยได้เข้าไปเสริมศักยภาพการสื่อสารชุมชนด้วยกลยุทธ์การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมหรือการสร้างช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้กับชุมชนบ้านโนนป่าดัวนั้น ทำให้รูปแบบการสื่อสารเพื่อการจัดการปัญหาของชุมชนบ้านโนนป่าดัวเปลี่ยนแปลงไป โดยเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการสื่อสารที่มีทิศทางสื่อสารแบบทางเดียว (one-way communication) มาเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีทิศทางสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) และเปลี่ยนการไหลของข้อมูลข่าวสารจากแบบบนลงล่าง (top-down communication) มาเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีการไหลของข้อมูลข่าวสารแบบแนวนอนหรือในระดับเดียวกัน (horizontal communication) ซึ่งรูปแบบการสื่อสารของชุมชนบ้านโนนป่าดัวที่เปลี่ยนไปนั้นเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เอื้อให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเป็นรูปแบบการสื่อสารที่สอดคล้องกับแบบจำลองการสื่อสารที่เอื้อต่อการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมที่เสนอโดย กาญจนา แก้วเทพ ซึ่งระบุว่าแบบจำลองการสื่อสารเชิงพิธีกรรม (ritualistic) มีลักษณะที่เอื้อต่อการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม เพราะเป็นแบบจำลองที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารสองทาง โดยที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้นจะมีการสลับบทบาทการสื่อสารกันไปมา ซึ่งหลังจากการสื่อสารกันแล้ว คู่การสื่อสารทั้งสองฝ่ายก็จะเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารของกันและกันแบบพบกันครึ่งทาง (shared meaning) ดังนั้นในแบบจำลองเชิงพิธีกรรมนี้จึงเปิดโอกาสให้คู่การสื่อสารทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารได้มากกว่าแบบจำลองการสื่อสารเชิงถ่ายทอดข่าวสาร (transmission) ที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว ซึ่งในแง่นี้ผู้ส่งสารจะเป็นผู้ที่ควบคุมกระบวนการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้รับสารนั้นจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมเพียงเป็นผู้รองรับข่าวสารที่ถูกถ่ายทอดไปเท่านั้น ซึ่งถือเป็นรูปแบบการสื่อสารที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

งานวิจัยชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ความสำคัญของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมไม่ได้อยู่ที่การมีช่องทางการสื่อสารที่ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วม แต่อยู่ที่ปรัชญาแฝงเร้นของการแสดงพลังการสื่อสารเพื่อใช้อำนาจของตนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น นั่นหมายถึงสนใจการที่ชุมชนบ้านโนนป่าดัวได้ผ่านกระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม อันจะเป็นการเพาะบ่มให้ศักยภาพการสื่อสารของชุมชนเข้มแข็งขึ้นจนสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ไม่เฉพาะแต่เป็นปัญหาเรื่องขยะเท่านั้น ดังนั้นแนวคิดของการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น จึงมีความหมายครอบคลุมไปถึง การที่ประชาชนสามารถพัฒนาขีดความสามารถทางการสื่อสารของตนในการเข้าไปจัดการหรือ

ควบคุมการใช้ทรัพยากรตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม สามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ซึ่งทำให้การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเป็นทั้งเรื่องของวิธีการ (means) และเป้าหมาย (ends) ในเวลาเดียวกัน

7) บทบาททางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมสู่การพัฒนาชุมชน

ข้อจำกัดประการสำคัญที่ทีมวิจัยค้นพบว่าเป็นเหตุผลที่ทำให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวไม่สามารถแสดงบทบาทการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่ คือ เหตุผลที่มาจากอุปสรรคสำคัญ 2 ประการ คือ การไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและความหวาดกลัวอิทธิพลทางการเมือง ซึ่งเหตุผลดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวหรือแม้กระทั่งผู้นำชุมชนไม่กล้าที่แสดงความคิดเห็นและไม่กล้าออกตัวคัดค้าน ส่งผลให้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมน้อยในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีเพียงส่วนน้อยที่พยายามเรียกร้องสิทธิหรือความเป็นธรรม ซึ่งมีข้อสังเกตว่าผู้ที่แสดงบทบาทการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมได้ชัดเจนคือ บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาโดยตรง ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่า นายใบและยายนวล ซึ่งมีพื้นที่ทำกินอยู่ใกล้บริเวณบ่อขยะ และเดือดร้อนโดยตรงจากการขยายพื้นที่ทิ้งขยะของเทศบาลตำบลปากช่อง เป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้นในการแสดงความคิดเห็นและพยายามเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับตนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอุษณีย์ ศิริสุนทรไพ (2538) ที่ได้ทำการศึกษาด้านแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ ผลการวิจัยที่ค้นพบ คือ กรณีสร้างเขื่อนที่ผ่านมาประชาชนยังมีส่วนร่วมน้อย ส่วนใหญ่เป็นพวกที่ได้รับความกระทบโดยตรงเท่านั้น งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า การจัดการปัญหาขยะแต่เฉพาะในเชิงเทคนิคหรือแผนปฏิบัติการ มีอาจจัดการปัญหาขยะของชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ เพราะที่ผ่านมามบทเรียนหนึ่งที่ทำให้เทศบาลไม่ประสบความสำเร็จนัก คือ เทศบาลจัดการปัญหาขยะจากการกำหนดนโยบายและวางแผนงาน แต่มองข้ามมิติในการสื่อสารระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาขยะหลายๆฝ่าย โดยเฉพาะชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด ดังนั้น ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงถือเป็นการเปิดมุมมองในมิติทางการสื่อสารซึ่งให้ความสำคัญการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะของคนภายในชุมชนบ้านโนนป่าดัว ซึ่งเป็นการสร้างช่องทางการสื่อสารแบบสองทางและเป็นการสื่อสารแบบแนวนอน ด้วยความเชื่อที่ว่า เมื่อมีช่องทางการสื่อสารที่เอื้อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยการรูปแบบการสื่อสารดังกล่าวทำให้ชุมชนสามารถแสดงศักยภาพการสื่อสาร (communication competency) ด้วยการแสดงบทบาทผู้ส่งสาร (sender) ที่เป็นอิสระ และผู้รับสาร (receiver) ที่เป็นแบบ active ได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการชูโรงให้กับแนวคิดใหม่ด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ที่เห็นว่า ชุมชนเป็นผู้ที่ active ในกระบวนการสื่อสาร สามารถใช้สิทธิในการสื่อสาร ซึ่งเมื่อก่อนสิทธิดังกล่าวนี้เคยเป็นอภิสิทธิ์ของกลุ่มผู้นำสังคมเท่านั้น แนวคิดด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์ทางเลือกนี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่จำเป็นที่ประชาชนจะต้องรอคอยการดำเนินการของภาครัฐ หากแต่ว่าประชาชนก็

สามารถลุกขึ้นมาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ด้วยตนเอง นั่นเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเรื่อง “การพัฒนา” มิได้มีฐานะเป็นเพียงแนวคิด เท่านั้น แต่ทว่ายังเป็น “แนวคิดที่มีวิธีการนำไปสู่การปฏิบัติ” อีกด้วย การเข้ามามีส่วนร่วมในแสดงบทบาททางการสื่อสารของภาคประชาชน ความสำคัญอยู่ตรงที่ต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างอิสระ มีวัตถุประสงค์ของการเข้าร่วมอย่างชัดเจน จึงจะสามารถก่อให้เกิดพลังกลุ่มได้ นั้นแสดงให้เห็นถึง การแสดงบทบาทการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแท้จริง แต่คงต้องยอมรับข้อเท็จจริงประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านแต่ละคนมีขีดความสามารถที่จะเข้าร่วมได้แตกต่างกัน

8) การสร้างความหมายของ “ชุมชน” ร่วมกัน

การสร้างความหมายของ “ชุมชน” ร่วมกัน (shared meaning) เป็นผลมาจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านโนนป่าดัว โดยมีปัญหาขยะเป็นประเด็นเชื่อมโยง ซึ่งการที่ชาวบ้านโนนป่าดัวได้สร้างความหมายของชุมชนของตนร่วมกัน จากการได้มีโอกาสหรือมีช่องทางในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) จัดการทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชนร่วมกัน และสร้างกฎเกณฑ์ที่ขอบธรรมร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านโนนป่าดัวมีการยอมรับต่อคุณค่าของกันและกัน ยอมรับว่าเป็นพวกเดียวกัน และเกิดรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชน ซึ่งความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนนั้นมีความสำคัญมากต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะที่เกิดขึ้นในชุมชน เพราะการเป็นมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของจะนำไปสู่การตระหนักว่าตนเองมีสิทธิและมีอำนาจในการจัดการปัญหาขยะได้ และโดยเฉพาะในกรณีของชาวบ้านโนนป่าดัวซึ่งเดิมไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนเลย ยิ่งไปกว่านั้นกลับรู้สึกว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ของทหารด้วยซ้ำ อันเป็นผลให้ชุมชนไม่กล้าใช้สิทธิหรืออำนาจของตนในการจัดการปัญหาขยะเพราะตนไม่ได้เป็นเจ้าของพื้นที่อยู่อาศัยหรือพื้นที่ทำกินตรงนั้น นำไปสู่ความนิ่งเฉยหรือความล้มเหลวต่อการจัดการปัญหาขยะ ดังนั้น หลังจากที่ทีมวิจัยได้เข้าไปเสริมศักยภาพการสื่อสารให้กับชุมชนบ้านโนนป่าดัว ด้วยการสร้างช่องทางการสื่อสารให้กับชุมชนบ้านโนนป่าดัว เพื่อแลกเปลี่ยนประเด็นหรือข้อมูลข่าวสารในการจัดการปัญหาขยะร่วมกัน ทำให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวมีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น ความหมายของความเป็นชุมชนเดียวกัน และความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนจึงค่อยๆ ก่อตัวขึ้นในชุมชนบ้านโนนป่าดัว และเป็นแรงผลักดันที่สำคัญอย่างยิ่งในการทำให้ชุมชนบ้านโนนป่าดัวปรับตัวเพื่อแสดงบทบาททางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาขยะที่เกิดขึ้นภายในชุมชน สิ่งที่น่าสนใจอีกประการคือ ปัญหาขยะเป็นปัญหาที่เชื่อมโยงหลายมิติ เช่น ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสุขภาพ เป็นต้น ซึ่งหากจะให้ชุมชนรับรู้ความหมายของชุมชนร่วมกันอย่างหนักแน่น ย่อมต้องให้ชุมชนตระหนักถึงความเกี่ยวพันของปัญหาขยะกับมิติต่างๆ ที่มีผลกระทบถึงตัวชุมชนเองด้วย และสิ่งสำคัญคือ การสร้างความหมายของชุมชนต้องเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากชุมชน

เอง มีลักษณะเฉพาะตัว จะให้ผู้อื่นมาสร้างหรือตีความให้มิได้ เพราะหากเป็นการสร้างความหมายของชุมชนโดยผู้อื่น ความรู้สึกของการเป็นเจ้าของชุมชนและการเกิดจิตสำนึกที่ดีต่อการมีส่วนร่วมรับผิดชอบชุมชนก็อาจจะเกิดขึ้นได้ อันนำไปสู่ความล้มเหลวในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาขยะได้ในเวลาต่อมา สาเหตุสำคัญที่ทมิวิชัยต้องการสะท้อนให้เห็นคือ การมีส่วนร่วมหรือการเข้าร่วมในกระบวนการ จัดการปัญหาขยะของชุมชนสามารถทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่ความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ ชุมชนเกิดมาจากการสร้างความหมายของชุมชนร่วมกัน อันมีนัยยะลึกซึ้งไปกว่าการเข้ามานั่งร่วมวงหรือเข้าร่วมให้ครบองค์ประชุม แต่ความหมายดังกล่าวเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการปะติดปะต่อข้อมูลหรือเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาขยะด้วยตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1) การแสวงหาแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน ควรแสวงหาทุนทางสังคมเดิมของชุมชนเสียก่อน เช่น สื่อประจำชุมชน สื่อบุคคลที่มีศักยภาพ วัตถุประสงค์ต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปโดยง่ายขึ้นและมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันเนื่องมาจากได้ใช้ทุนทางสังคมที่ชุมชนมีพร้อมอยู่แล้วอย่างเต็มกำลังก่อนที่จะแสวงหาสื่ออื่นหรือปัจจัยอื่นเสริม

2) การสร้างช่องทางการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ควรเป็นการสร้างช่องทางการสื่อสารอย่างหลากหลาย เพราะไม่มีช่องทางใดเพียงช่องทางหนึ่งในการจัดการกับปัญหาได้สำเร็จ ฉะนั้นจึงต้องอาศัยการประสานข้อเด่นของช่องทางการสื่อสารต่างๆในลักษณะผสมผสานเพื่อให้สามารถติดตั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญควรเป็นช่องทางการสื่อสารที่มาจากมุมมองหรือความต้องการของชุมชนเอง

3) สื่อบุคคลมีความสำคัญอย่างมากในการโน้มน้าวใจหรือผลักดันให้เกิดการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมขึ้นได้ง่าย และถ้าหากต้องการให้การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปในทิศทางยั่งยืน ควรสร้างสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลทางความคิดของคนในชุมชนให้เป็นผู้สนับสนุน (facilitator) กระบวนการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชนด้วย โดยเฉพาะการสร้างทักษะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมให้กับสื่อบุคคลเหล่านั้น

4) การสร้างความรู้และขยายประสบการณ์ในการจัดการปัญหาให้กับชุมชนมีความสำคัญในฐานะที่ทำให้ชุมชนองอาจและกล้าหาญที่จะมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แสดงจุดยืน และแสดงบทบาทต่างๆ ดังนั้น ควรให้ความสำคัญกับการให้ความรู้หรือข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและหลากหลายกับชุมชนด้วย

5) การจัดการปัญหาขยะซึ่งเป็นปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะ เพราะมีปัจจัยต่างๆ เชื่อมโยงกัน (linkage) และมีผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในหลายระดับ การแก้ไขปัญหาก็ต้องไม่มองอย่างแยกส่วน แต่ต้องพิจารณาอย่างเป็นองค์รวม และพึงตั้งจุดยืนว่า ทุกคนเป็นคนสร้างขยะ จึงต้องรับผิดชอบกับปัญหaxyนี้ร่วมกัน โดยเฉพาะหากขยะเกิดขึ้นในบริเวณของชุมชนใด ชุมชนนั้นควรได้รับสิทธิในการมีส่วนร่วมจัดการกับปัญหaxyด้วยตนเอง